

T. G'AFFOROVA, E. SHODMONOV, X. G'ULOMOVA

ONA TILI

**Umumiy o'rta ta'lif mакtablarining
1-sinfi uchun darslik**

O'n beshinchи nashr

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi
vazirligi tasdiqlagan*

«SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2019

T a q r i z c h i l a r :

Maryam Abdullayeva – Toshkent viloyati XTXQTMOI katta o'qituvchisi;

Zarifa Jumanova – Respublika Ta'lim markazi Boshlang'ich ta'lim bo'limi boshlig'i;

Dilnoza Baynazarova – Toshkent shahar Yunusobod tumani 302-umumiy o'rta ta'lim mактабining boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Shartli belgilar:

— savol va topshiriqlar

— uyda bajaring

— multimedia ilovasi

— dars tugadi

Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan chop etildi.

ISBN 978-9943-26-901-9

Ona tilim

Ona tilim, jon tilim,
Sen o'zingsan jon-dilim.
Yuragimning to'rida
Sayrab turgan bulbulim.

Sen borsan — men
tirikman,
Suyumliman, suyukman.
Men sen bilan ardoqli,
Men sen bilan
buyukman.

Muhammad Yusuf

TOVUSHLAR VA HARFLAR

Tovush va harf

1-mashq. Rasmda kimlar tasvirlangan?

■ So‘zlarni o‘qing. Qaysi tovush so‘z ma’nosini o‘zgartiryapti?

Aka — uka, ota — ona — opa,
bola — xola, buva — buvi.

■ Tovushlar sonini aniqlang. Ko‘ching.

Tovushlarni talaffuz qilamiz va eshitamiz. O‘zbek tilida 30 ta tovush bor.

2-mashq. O‘qing. So‘zlarning bitta tovushini tushirib, yangi so‘z hosil qiling.

Anhor —

			/		
--	--	--	---	--	--

, bahor —

					/
--	--	--	--	--	---

, hunar —

/				
---	--	--	--	--

, dona —

/			
---	--	--	--

,

			/
--	--	--	---

.

■ So‘zlarning ma’nosini o‘zgartirayotgan tovushni ayting. So‘zlarni juft holda yozing.

3-mashq. Rasmdagi bolalarga ism qo‘ying. Ular nima qilyaptilar?

Javob yozing:

Bolalar ismida qaysi tovushlar ishtirok etgan? Tovushlarni almashtirib, yangi ismlar hosil qiling.

Namuna: Eldor – Elyor.

Tovushlar harflar bilan ifodalanadi.
Harflarni yozamiz, ko'ramiz va
o'qiyamiz. O'zbek yozuvida 29 ta
harf bor.

4-mashq. Rasmdagi hayvon va narsalar nomini ayting va yozing.

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

So'zlardagi tovush va harflar sonini ayting. Qaysi tovushlar so'z ma'nosini o'zgartiryapti?

5-mashq. So'zlarning bitta tovushini o'zgartirib, yangi so'z hosil qiling va yozing.

Qovun — sovun, ikki — _____,
so'qmoq — _____.

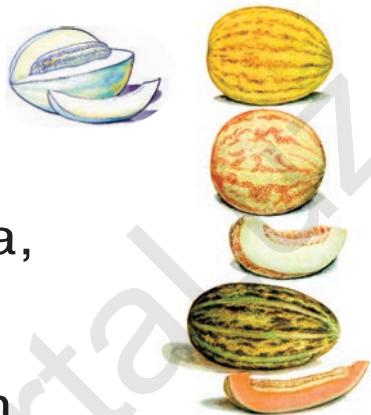
Foydalanish uchun harflar: **u**, **t**.

So'zlarning ma'nosini izohlang.

6-mashq. Qovun nomlarini aniqlang.

Qovunlar

Ananas – qasir-quşur,
Pichoqqa ilinmaydi.
Oqurug’ — mayiz, holva,
Po’chog’i bilinmaydi.
Bo’rikalla, asati,
Ko’kturnasin aytmayman.
Ming til bilan so’zlab ham
Maqtoviga yetmayman.

Tolib Yo’Idosh

■ Qovun nomlarini ko’chiring. Qavs ichida tovush va harflar sonini yozing.

 7-mashq. Ko’rsatkichlar asosida oltita so’z tuzing va yozing.

o	t	a
n	o	n
a	k	a

■ Tuzgan so’zlaringizning ma’nosini izohlang.

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. O‘zbek tilida nechta tovush bor?
2. Tovushni nima qilamiz?
3. Tovushlar yozuvda nimalar bilan ifodalanadi?
4. O‘zbek tilida nechta harf bor?
5. Nimani yozamiz, ko‘ramiz, o‘qiyamiz?

Unli tovushlar va harflar

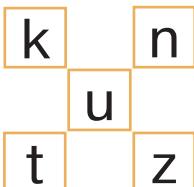
8-mashq. O‘qing. She’r qaysi shahar haqida ekanini toping.

Poytaxt shahar, bosh shahar,
Qadim tuproq, Shosh shahar...
Sen tinchlik qo‘ng‘irog‘i,
Sen ozodlik kuyisan.

Muhammad Yusuf

- She’rning dastlabki ikki qatorini ko‘chiring. Unlilar tagiga chizing. Qaysi tovushlarsiz so‘z hosil bo‘lmaydi?

9-mashq. Harflardan foydalanib, so‘zlar tuzing va yozing.

So‘zdagi qaysi tovush tushirib qoldirilsa, so‘z hosil bo‘lmaydi?

 10-mashq. O‘qing. Uchinchi va to‘rtinchi gaplarni ko‘chiring. Unlilarning tagiga chizing.

Qishda dalalarni, bog‘larni oppoq qor qoplaydi. Bahorda qorlar eriydi. Qorning suvlari yerning chanqog‘ini qondiradi. Hosilning mo‘l bo‘lishiga yordam beradi.

11-mashq. So‘zlarning birinchi bo‘g‘inida **a** tovushini talaffuz qiling.

Baho, bahor, davlat, jahon, javon, hammom, havo, Shavkat.

So‘zning qaysi o‘rnida xato qilish mumkinligini ayting.

12-mashq. Nuqtalar o‘rniga a yoki o unlisini qo‘yib o‘qing.

q	.	v	o	q
---	---	---	---	---

q	.	r	m	o	q
---	---	---	---	---	---

■ Undoshni almashtirib, yangi so‘z-lar tuzing va yozing. So‘z ma’nosining o‘zgarish sababini ayting.

13-mashq. Nuqtalar o‘rniga a yoki o unlisini qo‘yib yozing.

Xondayliq qishlog‘i tog‘lar bilan o‘ralgan. Uning h.vosi mus. ffo, sh.moli yoqimli. Men tog‘larni t.m.sha qilishni yoqtiraman.

Sobit G‘afurovdan

■ a va o unlilarining aytilishi va yozilishini izohlang.

14-mashq. Tez aytishni bir nafas bilan necha marta ayta olasiz?

1. Tursunda to‘rtta to‘rqop bor.
2. Gulsum guldonda gul keltirdi.

- Ko‘chiring. **u** unlisi o‘rniga **i** unlisi qo‘llanganda so‘z ma’nosida qanday o‘zgarish bo‘ladi?
- Ularning qaysi bo‘g‘inida xato qilish mumkin?

a, e, i, o, u, o' — unli tovush-larni ifodalovchi harflar.

15-mashq. So‘zlarni o‘qing. Oxirgi bo‘g‘indagi **u** unlisining talaffuziga e’tibor bering.

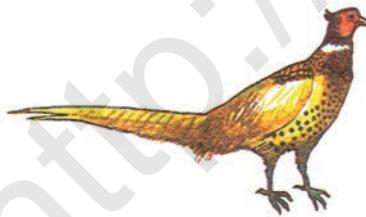
chumchuq

boyqush

bulbul

qirg‘ovul

burgut

- Ko‘chiring. **u** unlisining tagiga chizing.

16-mashq. O'qing. Nuqtalar o'r-niga mos unlini qo'yib ko'chiring.

1. Teshik tuyn.k yonida
Sichqon poylar bir botir.
Mush.kvoyning xizmatin
Tekinga qilayotir.

2. Bu issiq yurt qushi,
Sov.qqa yo'qdir xushi.
Bir qarichcha tumsh.g'i
Taqir-tuq.r qo'shig'i.

So'zning ikkinchi bo'g'inida **u**
unlisi qaysi unli kabi aytildi?

17-mashq. O'qing va ko'chiring.
i va **u** unlilarining tagiga chizing.

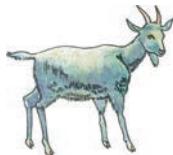
Toychoq

Toychog'im uchqur, ziyrak,
To'rt oyog'i g'ildirak.
Sindirmasang bas, unga
Na o't-u, na suv kerak.

Anvar Obidjon

i va **u** unlilarining talaffuzi va
yozilishiga e'tibor bering.

18-mashq. Tushirib qoldirilgan unlilarni qo'yib, hayvonlar nomini guruhlab yozing.

kuch . k mush . k echk . qo'z . choq

xo't . k s . gir t . ychoq b . zoq

● Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring. Unlilarning aytilishi va yozilishidagi farqni aytинг.

19-mashq. Ikkinchi bo'g'inida **i** aytilib, **u** yoziladigan so'zlarni aytинг va yozing.

--	--	--

--	--	--

--	--	--	--

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

- **i** aytilib, **u** yoziladigan unlilar tagiga chizing.

20-mashq. Unli harflarni yozing.

Aa	Oo	O'o'	Uu	li	Ee
----	----	------	----	----	----

- Bir so'zning ikkita bo'g'inida ham **a**, **o**, **u** unlilari yoziladigan so'zlar toping.

21-mashq. O'qing. Unli tovushlarni ayting. Maqollarda qaysi unli ishtirok etmagan?

1. Bilim — davlatdan qimmat.
2. Olim bo'lsang, olam seniki.

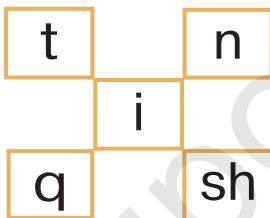
- Ko'chiring. Unlilar tagiga chizing.
 ■ **Davlat** so'zi yana qanday ma'noni bildiradi?

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. Tilimizda nechta unli tovush bor? Unli tovushni ifodalovchi harflar nechta?
2. Unli tovushlar qanday aytildi?

22-mashq. Harflardan foydalanib, so‘zlar tuzing va yozing.

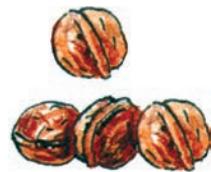
Undosh tovushlar va harflar

23-mashq. She’rni o‘qing. Ko‘chiring. Undoshlar tagiga chizing.

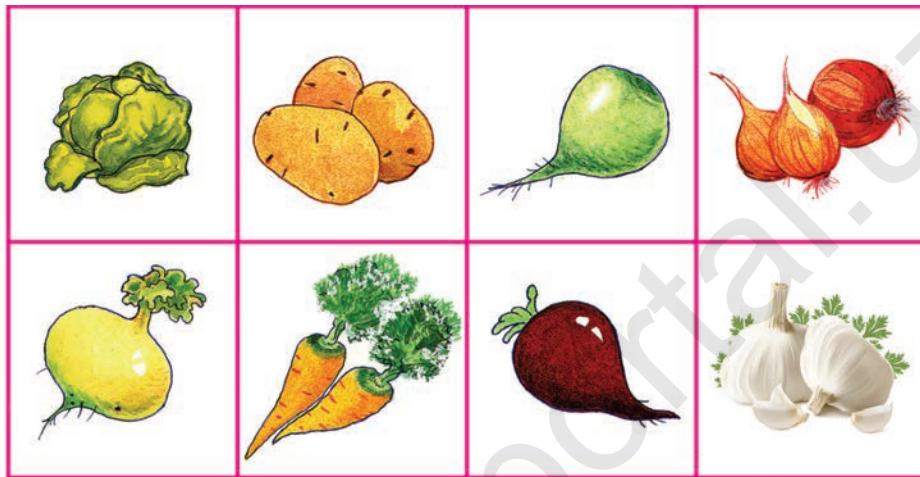
Yong‘oq

Kuz kelganda pishaman,
Qoqsang, tap-tap tushaman.
Yog‘li qilib noningni,
Tozalayman qoningni.

Ibrohim Donish

24-mashq. Rasmdagi sabzavotlarning nomini yozing, yozganingizni lug'atdan tekshiring.

● Sabzavot nomlarini tahlil qiling.

Tahlil namunasi:

Karam – 5 ta tovush, 5 ta harf, 3 ta undosh, 2 ta unli.

 25-mashq. Topishmoqni o'qing, javobini toping.

O'zi ekin, gul taqar,
Pishgach, yesang, xo'p yoqar.
Kun doim unga boqar,
U doim kunga boqar.

● Ko'chiring. Undoshlarning tagiga chizing.

26-mashq. Tagiga chizilgan harf-larni yozma shaklda yozing.

Bb, Dd, Ff, Gg, Hh, Jj, Kk, Ll,
Mm, Nn, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Vv, Xx,
Yy, Zz, G'g', Sh sh, Ch ch, Ng ng.

● Bu harflar qanday tovushlarni ifodalaydi? j harfi nechta tovushni ifodalaydi? Tilimizda nechta undosh tovush bor?

27-mashq. Maqollarni o‘qing.

1. Xushxulqlik – jamol,
Kamtarlik – kamol.
2. Bilmaganni bildim dema,
Qilmaganni qildim dema.
3. Hurmating – savlating,
Mehnating – davlating.

● Maqollarni ko‘chiring. Bir undosh tovush bilan ma’nosи o‘zgargan so‘zni toping.

O‘zbek tilida 24 ta undosh tavush bor. Ular 23 ta harf bilan ifodalanadi.

28-mashq. Matnni o‘qing. Matnidan nimalarni bilib oldingiz?

Ruxsat so‘rash odobi

Darsda o‘qituvchingga dan biror narsani so‘rashni istasangiz, qo‘lingizni ko‘taring. O‘qituvchi ruxsat bersa, o‘rningizdan turing va savolningizni ayting.

- Ko‘chiring. Undoshlarning tagiga chizing.

29-mashq. O‘qing. So‘zlarda **x** va **h** harflarining o‘qilishini ayting.

Xiva, Buxoro, Xorazm, mehmon, hovli, Jizzax, hammom, mehribon.

- Ko‘chiring. **x** va **h** harfli so‘zlarni ustun shaklida yozing.

30-mashq. Xat yozishni o'rga-ning. **x** va **h** harfli so'zlarning o'qiliши va yozilishini yodingizda tuting.

Assalomu alaykum, Xolida xola! Tuzalib qoldingizmi? Xat orqali sog'-lig'ingizni ma'lum qiling.

Uzr, holingizdan xabar ololmadim.
Xayr. Jiyaningiz Hakima.

2020-yil 3-fevral

● Namunaga qarab yaqin kishingizga xat yozing.

 31-mashq. Nuqtalar o'rniga **x** yoki **h** harfidan mosini qo'yib yozing.

Ya.malak, .ona, .ola, ta.ta, .irmon,
mi., .olva, ba.o, ja.on, .avo.

● Yozgan so'zlaringizni lug'atdan tekshiring.

Harflar birikmasi

32-mashq. O'qing. She'r nima haqida ekanini ayting.

— Shamol, qayga chopyapsan,
Seni quvlarmi birov?
— Axir, qancha ishim bor,
Bo'lmas bormasam darrov.

Rauf Tolib

● She'rni ko'chiring. Harflar birikmasining tagiga chizing. Harflar birikmasi nechta tovushni ifodalayapti?

33-mashq. She'rni o'qing. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni tahlil qiling.

Til topishdi

Uchrashdilar
G'oz va O'rdak.

— **Isming** nima?
— Menikimi?

G‘oq-g‘oq-g‘oq.
Seniki-chi?
— G‘o-g‘o-g‘o.

Bir zumda til
Topishdi.
O‘ynagani
Chopishdi.

Qambar Ota

Tahlil namunasi:

Chopishdi – 7 ta tovush, 7 ta harf, shundan 2 tasi harflar birikmasi, 4 ta undosh (ch, p, sh, d), 3 ta unli (o, i, i).

34-mashq. O‘qing. Ko‘chiring.

Shahrisabz

O‘quvchilar Shahrisabzga bordilar. Shaharning chiroyli, tarixiy joylarini tomosha qildilar. Ular sayohatdan xursand bo‘lib qaytdilar.

- Harflar birikmasining tagiga chizing.

35-mashq. Matnni o‘qing. Sizningcha, oldin nima bo‘lgan?

Ona qarg'a

...Ona qarg'a nobud bo'lgan bolasi oldiga asta qo'ndi. Boshini eganicha uzoq turdi. Keyin o'zi ham yiqildi. U qaytib turmadi.

Durbek Mahmudovdan

■ Ko'chiring. Aytilishi yozilishidan farq qilgan undoshlarning tagiga chizing.

36-mashq. Topishmoqlarni o'qing va javobini ayting.

1. Yer ostida oltin qoziq.

2. Qoziq ustida qor turmas.

3. Qo'lsiz, oyoqsiz eshik ochar.

sh m o l

t u x m

s a z i

■ Bo'sh katakchalarda qaysi tovush yashiringan? Harflar birikmasi qatnashgan topishmoqni javobi bilan yozing va javobini tahlil qiling.

 37-mashq. So'zlarni bo'g'inga bo'lib yozing. Harflar birikmasining tagiga chizing.

■ Chotqol, Chirchiq, cho'mich, shamol, boshhoq, singil, bodring, tong.

 ng harflar birikmasi ishtirok etgan so'zlarni qatnashtirib, gap tuzing va yozing.

38-mashq. Bo'sh kataklarga **q** yoki **g'** harflaridan mosini qo'yib o'qing.

q	a	y	m	o		q	i	sh	l	o	t	o
p	i	sh	l	o		q	u	l	o		d	o
m	a	s	a	d		t	a		l	i	d	o

■ Tuzgan so'zlaringizni yozing. Qaysi so'zlarda **q** undoshi **g'** tarzda

talaffuz qilinadi? Shu so‘zlarning yozilishini izohlang.

39-mashq. Ifodalni o‘qing. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni ko‘chiring. Undoshlarning tagiga chizing.

Top, o‘rtoq!

Shu tik turgan joyingda

Shimol-u sharq, g‘arb qayoq?
Top, o‘rtoq!

Oymi, quyosh yo **yulduz**

Qaysi biri yaltiroq?

Top, o‘rtoq!

Obid Rasul

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. O‘zbek tilida nechta undosh tovush bor?
2. O‘zbek alifbosida undosh tovushlarni ifodalagan nechta harf bor?

40-mashq. Nuqtalar o‘rniga tegishli undoshni qo‘yib o‘qing.

Yaxshi bola

Sevgan do'sti — **kito.-ofto.**,
Qoidasi axloq-**odo.**
Maqtanishning hech o'zi yo'q,
Gaplarida «sen» so'zi yo'q.

Obid Rasul

- Ko'chiring. Ajratilgan so'zlarning talaffuzi va yozilishidagi farqni ayting.

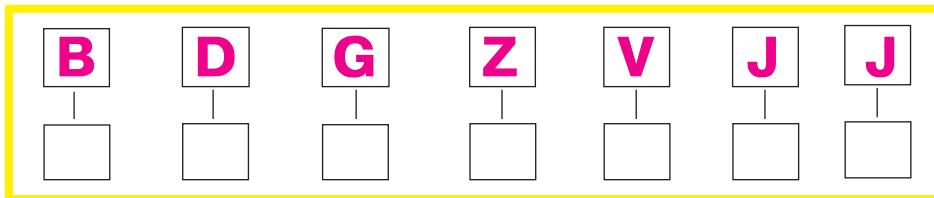

41-mashq. O'qing. So'zlarning talaffuzi va yozilishini taqqoslang.

tug — tuk qarz — qars
yod — yot tub — tup
ganj — ganch uflamoq — uvlamoq

- Ko'chiring. So'zning ma'nosini o'z-gartirayotgan harfning tagiga chizing.

- Berilgan harflar qaysi tovushni ifodalaydi? Ular so'zda qaysi tovush kabi aytilishi mumkin? Bo'sh kataklarga shu tovushni ifodalovchi harfni yozing.

42-mashq. So‘zlarni o‘qing. Kartakchalarga **b** va **d** undoshlaridan mosini qo‘yib ko‘chiring.

choysha
hiso
rubo

Umi
Ozo
Xurshi

■ So‘z oxiridagi unli harfni tushirib o‘qing. Oxirgi tovush qanday talaffuz qilinyapti?

43-mashq. So‘zlarning aytilishi va yozilishini taqqoslang. Qaysi tovushlarning aytilishi bilan yozilishida farq bor?

1. Kitob, oftob, savob, javob, janub.
2. Ozod, obod, avlod, ajdod.
3. Mavj, avj, muhtoj.
4. Shavkat, shovqin.

■ Ko‘chiring. **b**, **d**, **j** va **v** undoshlarining tagiga chizing.

44-mashq. Nuqtalar o‘rniga b – p,
d – t, g – k, z – s, j – sh, v – f
undoshlaridan mosini qo‘yib, so‘z-
larni yozing.

Davla ., ozo ., tu ., tarvu ., hiso .,
rubo ., bar ., Zayna ., kopto ., Abbo .,
talaffu ., a.tobus, a.tomat, gara ..

45-mashq. Nuqtalar o‘rniga za-
rur harflarni qo‘yib o‘qing.

Tanishaylik, men kito .,
Asl bilimlarga kon.
Boylik beray behiso .,
Bo‘lsang agar qadrdon.

Qudrat Hikmat

● **Kitob, bilim** so‘zlarini tahlil qiling.

 46-mashq. O‘qing. Topishmoq-
ning javobini topping.

Dur shodalar uzilgandek
Ko‘kdan tushar **patirlab**.
Yer yuzida turar andak
Suv bo‘lguncha **yaltirab**.

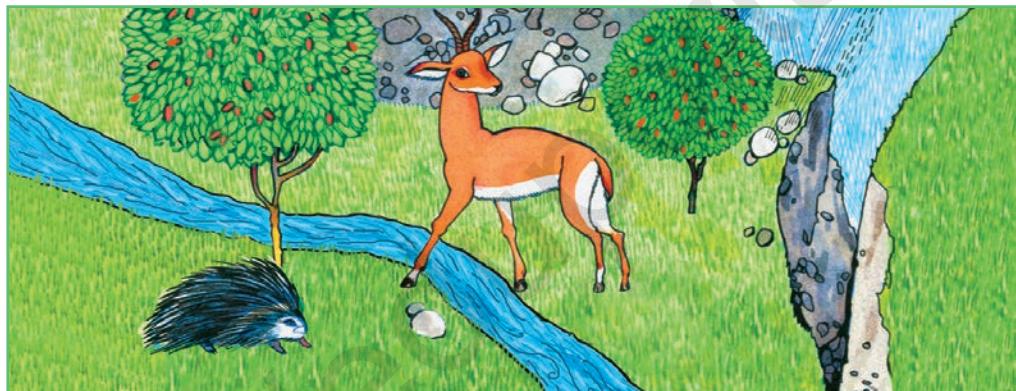
D		
---	--	--

Ziyod Komilov

■ Ajratilgan so‘zlarni ko‘chiring. Aytilishi yozilishiga mos kelmagan undoshlarning tagiga chizing.

 47-mashq. Rasmga qarab «Ona tabiat» mavzusida og‘zaki hikoya tuzing. Hikoyangizda **j** tovushli so‘zlardan foydalaning.

Savollarga javob yozing:

1. Rasmda qaysi hayvonlar tasvirlangan? Ular qayerlarda yashaydi?
2. Hayvonlar jilg‘a yoqasiga nima uchun kelishdi?

■ Tuzgan hikoyangizdagi hayvonlar

nomini o'qing. **j** harfi yana qaysi tovushni ifodalaydi?

Jilg'a – tog'dan oqib tushadigan kichik soy.

48- mashq. So'zlarni o'qing. j harfining o'qilishiga e'tibor bering.

Jamol, jur'at, jiyda, ajdar, ijozat, ijro, jiblajibon, jirafa.

 Ko'chiring. O'zingiz ham **j** harfi qatnashgan so'zlardan topib yozing.

 49-mashq. Bolalarga **j** tovushi qatnashgan ism qo'ying. Savol-larga javob yozing.

1. Kimlar jurnal o'qiyapti?
2. Jurnalda nima tasvirlangan?

 Jurnal, jirafa so'zlarida **j** harfi qanday talaffuz qilinadi?

Tutuq (') belgisi

50-mashq. Tutuq belgili so‘zlar-ning aytilishi va yozilishiga diq-qat qiling.

1. Rahmat olgan omondir,
La’nat olgan yomondir.
2. Va’daga vafo — mardning ishi.

■ Ko‘chiring. Maqollarning ma’nosini tushuntiring.

51-mashq. So‘zlarni tutuq belgisiga rioya qilib o‘qing.

da’vo — davo	she’r — sher
sur’at — surat	ta’na — tana

■ Ko‘chiring. So‘zlarning ma’nosini izohlang.

52-mashq. So‘zlarni tutuq belgisiga rioya qilib o‘qing.

Tal’at, va’da, jur’at, san’at, Ma’-mura, A’zam, she’r, sa’va.

■ Ko‘chiring. Qaysi so‘zlarda tutuq belgisi tushirilsa, ma’no o‘zgaradi?

53-mashq. Tez va ko‘p aytishga tayyorlaning.

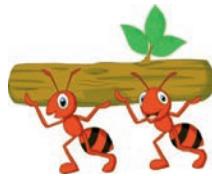
Sa’va saharda sadada sayradi.

Tal’at tandir tagidan tanga topdi.

■ **Sa’va**, **Tal’at** so‘zlaridagi tutuq belgisini tushirib o‘qing va ma’nosidagi farqni aytинг. **Sa’va** so‘zini tahlil qiling.

54-mashq. Topishmoq nima haqidá?

Vaznidan og‘ir yukni
Tishlab tortar uyiga.
Oshiyoni yer qa’rida,
Qish ozig‘i barida.

■ **Qa’ri** va **qari** so‘zlarini qatnashtirib, ikkita gap tuzib yozing.

55-mashq. Tutuq belgili o‘nta ism yozing.

Alifbo

56-mashq.

Alifbe va alifbo

Siz «Alifbe» kitobini o‘qidingiz. U orqali tovush va harflarni bilib oldingiz.

Alifbomizda 29 ta harf bor. Ulardan 3 tasi harflar birikmasi. 1 ta tutuq belgisi bor.

ALIFBO

Aa	Bb	Dd	Ee	Ff	Gg
Hh	Ii	Jj	Kk	Ll	Mm
Nn	Oo	Pp	Qq	Rr	Ss
Tt	Uu	Vv	Xx	Yy	Zz
O‘o‘	G‘g‘	Sh sh	Ch ch	Ng	ng

Alifboda harflar tartib bilan joylashadi.

- Alifboni yozma shaklda yozing va uni yod oling.

57-mashq. Nuqtalar o‘rniga zarur harflarni qo‘yib, gullar nomini o‘qing.

karn.ygul

chin.igul

gulsa.sar

■ Gul nomlarini alifbo tartibida yozing. Gul nomlarini qatnashtirib, bitta gap tuzing va yozing.

58-mashq. So‘zlarni alifbo tartibida yozing. Yonma-yon kelgan bir xil undoshlarning tagiga chizing.

Naqqosh, rassom, varrak, novvot, izzat, kassa, mitti.

■ So‘zlarning yozilishini yodingizda tuting. **Naqqosh**, **novvot** so‘zlarini tahlil qiling.

59-mashq. Nuqtalar o‘rniga zaur harflarni qo‘yib, so‘zlarni alif-bo tartibida ko‘chiring.

Pil.a, til.a, chit.ak, ik.i, has.a.

Foydalanish uchun harflar: I, t, k, s.

- ## So‘zlarning imlosini yodda tuting.

60-mashq. Nuqtalar o‘rniga zaur harflarni qo‘yib, so‘zlarni alifbo tartibida ko‘chiring.

Yong'o., sha.toli, an.ir, sho.ut,
bo.om, ol.o'ri, to.olcha, d.lana.

- Shaftoli, tog'olcha so'zlarini tahlil qiling.

61-mashq. Bo'sh katakchalarga unli harflardan mosini qo'yib o'qing.

Savol va topshiriqlar:

1. So‘z oxirida kelgan qaysi undoshlar talaffuzda o‘zgaradi? Nima uchun?
2. Alifboni yoddan ayting.

62-mashq. So‘zlarni o‘qing.
Ularni alifbo tartibida yozing.

Yo‘Ibars, timsoh, zarra, kurak,
supurgi, arra, kakku, qimmat.

- Shu so‘zlardan qatnashtirib, bitta gap tuzing va yozing.

Bo‘g‘in

63-mashq. So‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib o‘qing va namunada-gidek yozing.

Namuna: **Op-poq**, ...

Sovuq, chana, yaxmalak, qo‘lqop,
quyosh, musaffo, havo.

- **Musaffo** so‘zining ma’nosini ayting.

So‘z bo‘g‘inlarga bo‘linadi.

64-mashq. Matnni o‘qing. Ajratilgan so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

Namuna: **i-ni-dan**, ...

Hasan va qaldirg‘och

Hasan qaldirg‘ochning **inidan** uchto‘rtta **tuxum** olib tushdi.

— Tuxumlarni joyiga qo‘y, onasi qarg‘aydi, — dedi **buvisi**.

Hasan tuxumlarni joyiga qo‘ydi.

■ Hikoyani davom ettiring. So‘z nimalarga bo‘linadi?

65-mashq. She'rni o'qing. So'zlarni bo'g'inlarga bo'lib, chiziqcha bilan yozing.

Namuna: **shosh-may**, ...

Senimi, shoshmay tur!

- Bo'ri quyonni tutmay,
Nega paysalga solar?
- Qiziqsan, tutib yesa,
Multfilm tugab qolar.

Rauf Tolib

■ So'zlar necha bo'g'inli bo'ladi?

66-mashq. O'qing. Topishmoqning javobini toping.

Suvga yoysa bo'ladi,
So'ng o'ljaga to'ladi.

■ Topishmoqdagi so'zlarni bo'g'inlarga bo'ling. Har bir so'zda nechta unli tovush va nechta bo'g'in bor?

Unli tovushlar bo'g'in hosil qiladi.

67-mashq. Matnni o‘qing. Ajratilgan so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

Do‘lana

Do‘lana — tog‘ o‘simgisi. Do‘lana tog‘li joylarda, **shag‘alli** qiyaliklarda **o‘sadi**. Respublikamizda do‘lana-ning **beshta** turi bor. **Uning mevasi** juda ko‘p kasalliklarga davodir.

- Do‘lana haqida nimalarni bilib oldingiz? **Davodir** so‘zini bo‘g‘intovush tarkibiga ko‘ra tahlil qiling.

 68-mashq. O‘qing. Matn nima haqida ekan?

Xonqizi qo‘ng‘izini ko‘rgan-misiz?

Xonqizi qo‘ng‘izining **rangi qizil, ustida yetti dona xoli** bor. Bu rang umrining **oxirigacha** o‘zgarmaydi.

- Ajratilgan so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

So‘zlarni bo‘g‘inlab ko‘chirish

69-mashq. O‘qing. So‘zlarning bo‘g‘inlarga bo‘linishini va bo‘g‘inlab ko‘chirilishini kuzating.

Bo‘g‘inlarga bo‘lish:

Mu-qad-das, sar-kar-da, A-zim-jon,
o-na-xon, Chir-chiq.

Bo‘g‘inlab ko‘chirish:

Muqad-das, Mu-qaddas, sar-karda,
sarkar-da, Azim-jon, ona-xon.

■ O‘ylang. So‘zlarning bir satrga sig‘may qolgan qismi ikkinchi satrga qanday ko‘chiriladi?

So‘zlar bir satrdan ikkinchi satr-
ga bo‘g‘inlab ko‘chiriladi.

70-mashq. So‘zlarni ko‘chirish qoidasiga moslab, bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

Hilola, olma, sakkiz, o‘quvchi, kitob,
ushoq, sur’at, dangal, changalzor.

■ O‘ylang. So‘zlarni bo‘g‘inga bo‘lish bilan bo‘g‘inlab ko‘chirish o‘rtasida qanday farq bor?

71-mashq. So‘zlarni bo‘g‘inlab o‘qing. Bir satrdan ikkinchi satrga bo‘g‘inlab ko‘chirib bo‘lmaydigan so‘zlarni yozing.

Qorbobo, G‘ayrat, tennis, a’lo, odob, eshik, o‘roq, o‘rtoq, odam, opa, ozoda, asal, e’lon, uka.

■ O‘ylang. Siz yozgan so‘zlarni nima uchun bir satrdan ikkinchi satrga bo‘g‘inlab ko‘chirib bo‘lmaydi?

 72-mashq. Matnni o‘qing.

Paxtadan ip yigiriladi. Ipdan **gaz-lama** to‘qiladi. **O‘zbekiston** paxtasi ko‘pgina **xorijiy ellarga** sotiladi.

■ Ko‘chiring. Ajratilgan so‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

73-mashq. So‘zlardagi unli tovushlarning sonini ayting. Berilgan so‘zlar nima uchun bir satrdan ikkinchi satrga bo‘g‘inlab ko‘chirilmaydi?

Asr, qasr, harf, sharf, mart, mard, qadr, go‘sht.

■ So‘zlarning yozilishini yodingizda tuting.

74-mashq. So‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib o‘qing.

Jiblajibon

Jiblajibon — foydali qush. U **bahorda** o‘lkamizga **birinchi** bo‘lib uchib keladi. Jiblajibon mayda **hasharotlar** bilan oziqlanadi.

■ Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

75-mashq. Maqolni o‘qing, ma’nosini tushuntiring.

Kattani hurmat qil,
Kichikni izzat qil.

■ Ko‘chiring. Ajratilgan so‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

 76-mashq. So‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib o‘qing.

Ra’no, ma’no, jur’at, sa’va, da’vo.

■ O‘ylang. Bu so‘zlar keyingi satrga qanday ko‘chiriladi? So‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib yozing.

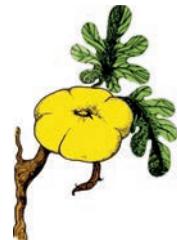

77-mashq. She’rni o‘qing.

Anjir

Kecha-kunduz
Uxlamay,
Meva tugdim
Gullamay.

Mevam o‘zi
Gulchadir,
Tillarangli
Kulchadir.

Anvar Obidjon

■ Ajratilgan so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘ling.

78-mashq. Topishmoqning javobini toping.

Yoniga kelsa bolasi,
Ta’zim qilar onasi.

■ So‘zlarni ko‘chirish qoidasiga ko‘ra bo‘g‘inlarga bo‘lib, topishmoqni yozing.

79-mashq. She’rni o‘qing. Yonma-yon kelgan bir xil undoshli so‘zlarni tahlil qiling.

Paxtaginam lo‘ppicha,
Chanoqlari do‘ppicha.
O‘zi oppoq
Bir qarang,
Bolachasi
Jigarrang.

Anvar Obidjon

Tahlil namunasi:

1. **Lo‘ppicha:** lo‘p-pi-cha (3 ta bo‘g‘in).

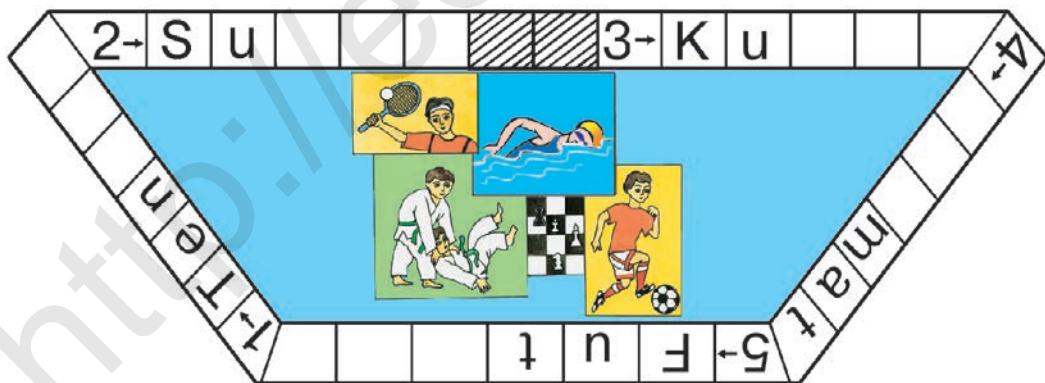
2. 7 ta tovush, 7 ta harf. Shundan 1 tasi harflar birikmasi.
3. Undosh tovush: l, p, p, ch (4 ta).
4. Unli tovush: o', i, a (3 ta).

Savollarga og'zaki javob bering:

1. So'zlar nimalarga bo'linadi?
2. Qaysi tovushlar bo'g'in hosil qiladi?
3. So'zlar bir satrdan ikkinchi satrga qanday ko'chiriladi?

80-mashq. Rasm yordamida sport o'yinlariga oid so'zlarning bo'g'inlarini toping.

- So'zlarni bo'g'inlarga bo'lib yozing.

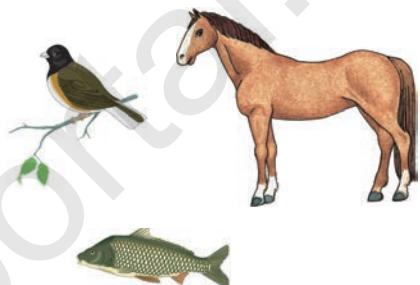
So‘zning ma’nosи

81-mashq. Rasmdagi shaxs va jonivorlarning nomini ayting. Ularga so‘roq bering.

uchadi
suzadi
yuguradi
yozyapti

■ Shaxs va jonivorlarning harakatini bildirgan so‘zlarni o‘qing. Ularga so‘roq bering. So‘zlar nimasiga ko‘ra farqlanyapti?

82-mashq. Ajratilgan so‘zlar qanday ma’no bildirayotganini ayting.

Sariq gul, **shirin** olma, **aqlii** qiz, **beshta** nok.

So‘zlar **shaxs**, **narsa**, **harakat**, **belgi**, **miqdor** ma’nolarini bildiradi.

83-mashq. O‘qing. So‘zlarning qanday ma’no bildirayotganini ayting.

Qizil, ko‘za, o‘n, soch, Gulsara, kuldi, katta, yetti, bodom, ochildi, shirin, besh, uxladi, ishchi, Durdon.

■ So‘zlarni so‘roqlar yordamida guruhlab yozing.

Kim?	Nima?	Nima qildi?	Qanday?	Necha?

 84-mashq. So‘zlarga so‘roq ber- ring. Ularning qanday ma’no bil- dirayotganini ayting.

Muyassar, baland, shifokor, aqlii, oy, o‘qidi, so‘zladi.

■ So‘zlarni so‘roqlar asosida guruhlab yozing.

Kim?	Nima?	Qanday?	Nima qildi?

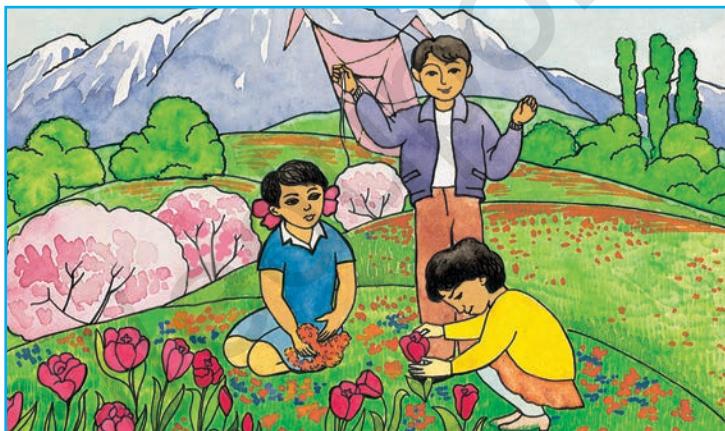

85-mashq. Juft holda berilgan so'zlarning ma'nosini izohlang.

Kul — ko'l, qol — qo'l, qo'y — to'y, bil — bol.

■ So'zlarni so'roqlar asosida guruhlab yozing. So'z ma'nosini o'zgartirayotgan tovushni ayting.

86-mashq. Rasmni kuzating. Bolalarga ism qo'ying.

Savollarga rasm asosida javob bering:

1. Qaysi fasl boshlandi?
2. Kimlar sayrga chiqdi?
3. Bolalar qirda nima qildilar?

■ Javobingizni yozing.

87-mashq. So‘zlarni o‘qing.

Muallim, kutubxonachi, quruvchilar, mehmonlar, shoir, qo‘schnilar.

- Avval **kim?**, keyin **kimlar?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni yozing.

88-mashq. Ko‘chiring.

Bahor keldi. Dehqon dala ishlarini boshladi.

- **Kim?** so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zning tagiga to‘g‘ri chiziq va **nima qildi?** so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarning tagiga ikki chiziq chizing.

89-mashq. So‘roqlarga mos so‘zni qo‘yib, gaplarni ko‘chiring.

(Nima?) tindi. Chumoli (nima qildi?). (Qanday?) qushlar navosi boshlandi.

Foydalanish uchun so‘zlar: **yomg‘ir**, **o‘rmaladi**, **sayroqi**.

■ Tuzgan gaplaringizdagi har bir so‘z nimani bildiryapti?

 90-mashq. So‘roqlarga mos so‘zni qo‘yib yozing.

Quyosh (nima qildi?). (Kim?) bog‘ga bordi. U bog‘da (qanday?) daraxt o‘tqazdi.

Foydalanish uchun so‘zlar: **chiqdi**, **bog‘bon**, **mevali**.

Shaxs va narsaning nomini bildirgan so‘zlar

91-mashq. She’rni ifodali o‘qing.

Ulug‘ Temur bobomiz
Sevgan, sig‘ingan Vatan!
Bobur Mirzo doimo
Qo‘msab sog‘ingan Vatan!

Rauf Tolib

■ Ko‘chiring. **Kim?** so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarning tagiga to‘g‘ri chiziq chizing.

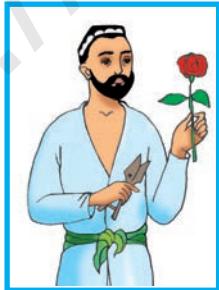
92-mashq. So‘zlarni o‘qing, ularga so‘roq bering.

Qush, gul, sabzavot, sabzi, turna, qaldirg‘och, binafsha, chuchmoma, piyoz.

■ **Qush, gul, sabzavot** nomlarini aniqlang va guruhlab yozing.

Shaxsning nomini bildirgan so‘zlar **kim?**, narsaning nomini bildirgan so‘zlar **nima?** so‘rog‘iga javob bo‘ladi.

■ **93-mashq.** Rasmdagi shaxslar ning kasbini ayting va yozing. Ularga so‘roq bering.

94-mashq. Nima? va nimalar?, kim? va kimlar? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni topib yozing.

Qumri xola doshqozonda sumalak pishirdi. Odil, Nargiza Qumri xolaga yordamlashdi. Qumri xola bolalarga ertaklar va qo‘shiqlar aytib berdi. Bolalar ko‘p narsalarni bilib olishdi.

Shaxslarni bildirgan so‘zlar **kimlar?**, narsalarni bildirgan so‘zlar **nimalar?** so‘roqlariga javob bo‘ladi.

95-mashq. O‘qing. Avval **kim?**, so‘ng **nima?**, **nimalar?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni ko‘chiring.

Amir Temur bobomiz bog‘lar yaratgan. Bog‘larning ichiga saroy, havuz, favvoralar qurdirgan. U yerlarga mevali daraxtlar, gullar ektirgan.

Bog‘da tovus va ohular sayr qilib yurgan.

Xurshid Davrondan

96-mashq. O‘qing. So‘zlarni so‘roqlariga ko‘ra guruhlab ko‘ching.

Hovli, o‘yinchoqlar, Halima, daraxt, mehmon, gilam, zinapoya, ayvon, ustunlar, mezbonlar, Mukambar, chavandoz, tennis, o‘quvchilar.

- Qaysi so‘zlarning yozilishini bilib oldingiz?

Kishilar ismi va familiyasining bosh harf bilan yozilishi

97-mashq. So‘zlarning yozilishini taqqoslang. So‘zlar nima uchun kichik va bosh harf bilan yozilgan?

bobo	Nurmat	Husanov
buvi	Sharofat	Majidova
ota	Hikmat	Ne’matov
ona	Xosiyat	Nurmatova
aka	Ne’mat	Hikmatov
singil	Dilafro‘z	Yo‘Idosheva

- Siz oila a’zolarингизning ismi va familiyasini yozing.

Kishilarning ismi va familiyasi bosh harf bilan yoziladi.

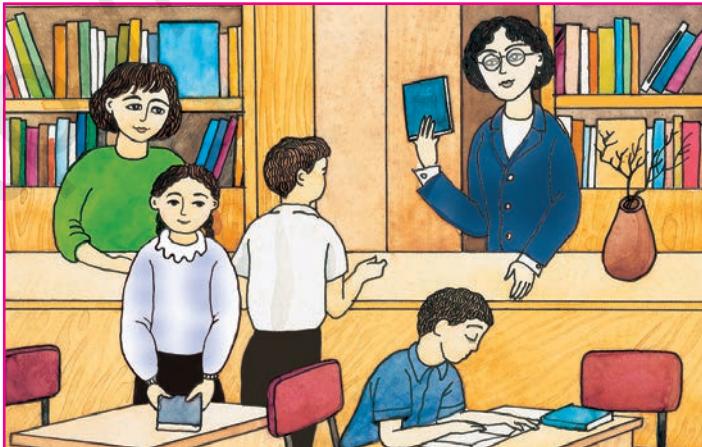
98-mashq. Ismlarga familiya qo'shib, matnni o'qing. Mazmunini hikoya qiling.

Opa-singillar

Nilufar, Xurshida va Xolida _____ opa-singillar. Ularning onasi Saodat _____ mohir chevar. Qizlar ham onalaridan bichish-tikishni o'rganishgan.

- Ismlarning imlosini yodda tuting.

 99-mashq. Rasmni kuzating. Bolalarga ism qo'ying.

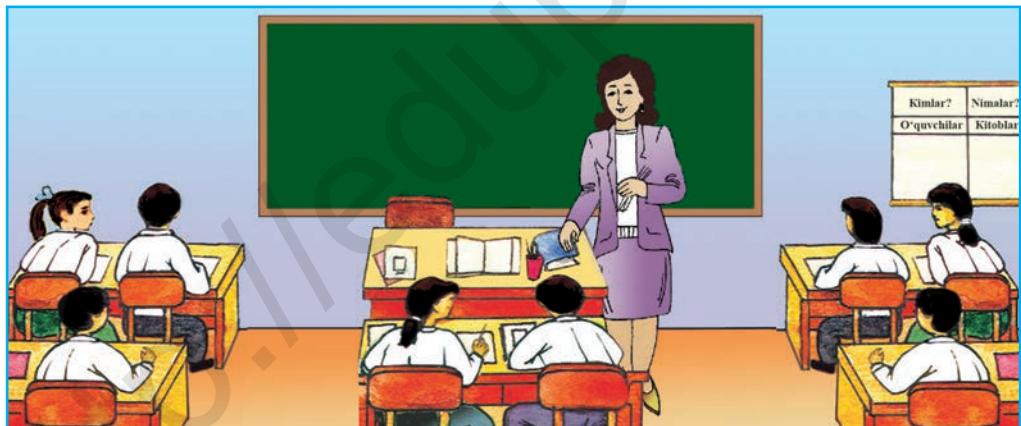

Savollarga javob yozing:

1. Kim kutubxonaga bordi?
 2. Kutubxonada kimlar bor edi?
 3. Kim Ma'murga kitob berdi?
- Yozgan gaplaringizdagi shaxs va narsa nomini bildirgan so'zlarning tagiga chizing.

100-mashq. O'qituvchi va o'quvchilarga ism va familiya qo'ying.

Savollarga javob yozing:

1. Kim o'quvchilarni o'qityapti?
2. Kimlar o'qituvchining gapini tinglayapti?

■ Yozgan gaplaringizdagi ism va familiyani bildirgan so‘zlarning tagiga chizing.

101-mashq. Ifodali o‘qing. She’r kimlar haqida ekanini ayting.

Isib ketyapman

Davron dedi Omonga:

- Ketyapmiz qay tomonga?
- Janubga, — dedi Omon.
- Sen buni bilding qandoq?
- Axir, yo‘l yurgan sari
Isib ketyapman, o‘rtoq!

Rauf Tolib

■ Bolalar ismi nima uchun bosh harf bilan yozilgan?

102-mashq. O‘qing. Tez aytishni o‘rganing.

1. G‘ulom sholg‘om sho‘rvani ichib sog‘lom bo‘ldi.
2. To‘lqin topishmoqni to‘g‘ri topdi.

● Ko‘chiring. Bolalar ismini bildirgan so‘zlarning tagiga bitta to‘g‘ri chiziq chizing. Ularga so‘roq bering.

Joylarga atab qo‘yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi

103-mashq. Rasmni kuzating. Unda qaysi shahar tasvirlanganini ayting.

Toshkent — O‘zbekistonning poytaxti. Toshkentning yerosti shahar-

chasi metro deyiladi. Metroning **Chilonzor, O'zbekiston, Yunusobod** yo'nalishlarida poyezdlar qatnaydi.

Toshkentda **Fransiya, Germaniya, Rossiya, Koreya, Yaponiya** kabi ko'plab xorijiy davlatlarning elchi-xonalari joylashgan.

■ Joy nomlari qanday harf bilan yozilgan? Nima uchun?

104-mashq. O'qing. So'roqlar yordamida joy nomlari va kishi ismlarini aniqlang.

Ko'hna Urganch Xorazm davlatining poytaxti edi. Uni Chingizzon qo'shinlari vayron etdi. Jaloliddin Manguberdi Vatan ozodligi uchun kurashdi.

■ Ko'chiring. Joy nomlari va kishi ismlarining tagiga chizing. Matndan nimalarni bilib oldingiz?

- Siz **vayron** etdi deganda nimani tu-shunasiz?

Joylarga atab qo'yilgan nomlar bosh harf bilan yoziladi.

- **105-mashq.** O'qing. Matnda kimning yoshligi bayon qilingan?

Mening bolalik yillarim Farg'ona vodiysining Yaypan, Buvayda, Yulg'unzor, Oqqa'rg'on degan qishloqlarida o'tgan. O'tmish hayotimdan esimda qolganlarini «O'tmishdan er-taklar» asarimda yozdim.

Abdulla Qahhordan

- Joy nomlarini ko'chiring. Ular nima uchun bosh harf bilan yozilgan? Ularga so'roq bering.

106-mashq. Matnni o‘qing. Joy nomlarini ko‘chiring.

Qarshi

Qarshi — qadimiy va navqiron shahar. Qarshi shahridan temiryo‘l o‘tadi. Temiryo‘l Qarshini Toshkent, Farg‘ona, Samarqand, Buxoro, Termiz shaharlari bilan bog‘laydi.

- Joy nomlarining imlosini tushuntiring. Ularga so‘roq bering. Ketma-ket kelgan undoshlarning tagiga chizing.
- **Navqiron** so‘zining ma’nosini bilsizmi?

107-mashq. O‘zingiz bilgan shahar, qishloq, ko‘cha nomlarini yozing.

Namuna:

Shaharlar: **Toshkent**, ___, ___, ___, ...

Qishloqlar: **Yakkatol**, ___, ___, ___, ...

Ko‘chalar: **Qatortol**, ___, ___, ___, ...

108-mashq. Ko‘chiring. Joy nomlarining tagiga chizing.

Buxoro

Buxoro — qadimiy va navqiron shahar. Shaharda Labihovuz, Ko‘kal-dosh kabi yodgorliklar bor. Sayohat-chilar Shohrud arig‘i bo‘yida sayr qiladilar.

B. Saidomonovdan

Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi

109-mashq. Har bir hayvon nomini unga atab qo‘yilgan nom bilan yozing.

mushuk
it
ot
sigir

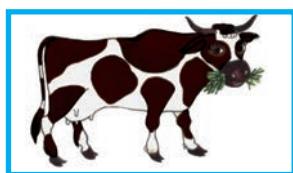
Olapar, Qoplon
Boychibor
Qashqa, Govmish
Popuk, Momiq

- Yozganlaringizni tekshiring. Hayvon nomlari nima uchun bosh harf bilan yozilgan?

110-mashq. Birinchi ustunga hayvon nomlarini, ikkinchi ustunga ularga atab qo'yilgan nomlarni yozing.

Baroq
To'rtko'z
Qorabayir
Targ'il

■ Ikkinchi ustundagi so'zlarni nima uchun bosh harf bilan yozdingiz?

Hayvonlarga atab qo'yilgan nomlar bosh harf bilan yoziladi.

111-mashq. Berilgan so'zlardan bir-biriga mosini tanlab, gaplar tuzing va yozing. Gaplarni bosh harf bilan boshlang.

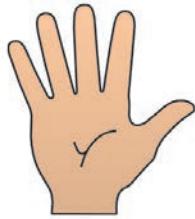
Olapar
Mosh
Boychibor

kishnaydi
vovullaydi
miyovlaydi

■ Hayvonlarga atab qo‘yilgan nom-larning tagiga chizing.

112-mashq. Rasmdagi narsalar-ning nomini ayting va yozing.

■ Bu so‘zlar qaysi so‘roqqa javob bo‘ladi?

113-mashq. Kishilarning ismini va joy nomlarini guruhab yozing.

Ko‘hna Turon farzandlari

Men Shiroqman,

Vatan uchun jon fido qilgan.

Men — To‘maris,

Vatan uchun dilbandidan kechgan.

Men — Najmiddin Kubro,
Xorazm elini og‘ir paytda
Tashlab ketmagan.

● Dilbandi so‘zining ma’nosini bila-sizmi?

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. So‘zlar nimalarga nom bo‘ladi?
2. Kishilarning ismi va familiyasi qaysi so‘roqqa javob bo‘ladi?
3. Nima? so‘rog‘i qaysi so‘zlarga beriladi?
4. Hayvonlarga atab qo‘yilgan nomlar qanday harf bilan yoziladi?

114-mashq. Chiziqlar o‘rniga joy nomlarini qo‘yib, gaplarni ko‘chiring.

Men _____ ko‘chasida yashayman. O‘rtog‘im _____ ko‘chasi-da yashaydi. Bizning _____ nomli mahallamiz juda obod.

Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so‘zlar

115-mashq. Nuqtalar o‘rniga kim? so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘z qo‘yib yozing.

... o‘qitadi, ... o‘qiydi, ... davolaydi, ... o‘ynaydi.

■ Harakatni bildirgan so‘zlarning tagiga ikki to‘g‘ri chiziq chizing.

Namuna: Qizcha o‘ynaydi.

116-mashq. Bolalar nima qila-yotganini bir so‘z bilan ayting. Shu so‘zlarga so‘roq bering.

- Bolalarga ism qo‘yib, harakatni bildirgan so‘zlar bilan yozing.

Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so‘zlar **nima qildi?**, **nima qilyapti?**, **nima qiladi?** so‘roqlariga javob bo‘ladi.

117-mashq. O‘qing. Nima qildi?, nima qilyapti?, nima qiladi? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni topib, guruhlab yozing.

Olma, anor, qochdi, qizil, qo‘ndi, ishlaydi, uzyapti, behi, chiqyapti, de-raza, kelyapti, oladi, qoladi, chiqdi.

- Qaysi so‘zlarning imlosini bilib oldingiz?

118-mashq. She’rda qaysi fasl tasvirlangan?

Tog‘da nega
Eridi qor?

Nega loyqa
Oqar anhor?
Nega gullar
Kuldi takror?
Chunki yana
Keldi _____.

● Chiziq o‘rniga fasl nomini qo‘ying.
Harakatni bildirgan so‘zlarni toping.

119-mashq. She’rni o‘qing. So‘roqlar yordamida harakatni bildirgan so‘zlarni toping.

Yaproqlar

Zumrad, yashil
yaproqlar
Shovullaydi
bog‘larda.
Soyasiga
chorlaydi
Kun qizigan
chog‘larda.

Bizlar uchun
chang yutib,
Tozalaydi havoni.
Ko‘zimizga
yashnatib
Ko‘rsatadi
dunyonи.

Qambar Ota

- Yaproqlar, chorlaydi so‘zlarini qaysi so‘zlar bilan almashtirish mumkin?
- Chang yutib deganda nimani tu-shunasiz?

120-mashq. Berilgan so‘zlardan foydalanib, savollarga javob yozing. Harakatni bildirgan so‘zlar tagiga ikki to‘g‘ri chiziq chizing.

Namuna: Bola kuladi, yuradi, o‘ynaydi.

Kim kuladi, yuradi, o‘ynaydi?

Nima oqadi, qaynaydi, soviydi?

Nima sayraydi, uchadi?

Nima teriladi, yigiriladi?

Nima yuguradi, chopadi, kishnaydi?

Foydalanish uchun so‘zlar: **bola**, **qaldirg‘och**, **suv**, **ot**, **paxta**.

 121-mashq. O‘qing. Harakatni bildirgan so‘zlarni so‘roqlar yordamida toping.

Bahor keldi. Bog‘larda gullar ochildi. Ariqlarda suvlar shildirab oqdi.

Jamalak sochli Zumrad bog'ga kirdi.
U olxo'ridan dovuchcha so'radi.

Olxo'ri dedi: «Tez kunlarda pi-shaman, yerga tap-tap tushaman. O'shanda kel, qizaloq...»

Mirmuhsindan

- Harakatni bildirgan so'zlarning tagiga ikki to'g'ri chiziq chizing.

122-mashq. Narsaning harakatini bildirgan so'zlarni o'qing.

g'aramlaydi

o'radi

yanchadi

yig'adi

- Kombayn bajaradigan ishlarni tar-tib bilan ayting.

123-mashq. So‘zlarni o‘qing.
Ular nimani bildiradi?

To‘quvchi, kapalak, baliq, suv.

- Shaxs va narsa nomlariga mos harakatni bildirgan so‘z topib yozing.

124-mashq. O‘qing. Harakatni bildirgan so‘zlarni topib ko‘chiring.

Men Javohir bilan dalaga bordim.
Shudring tushgan o‘tloqda rosa ay-
landik. Ikkalamiz bir xalta yalpiz,
jag‘jag‘, ismaloq terdik.

- **Yalpiz, ismaloq, jag‘jag‘** kabi dorivor ko‘katlarning foydasini bilasizmi?

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. Shaxs va narsaning harakatini bil-
dirgan so‘zlar qaysi so‘roqlarga
javob bo‘ladi?
2. Shaxs va narsaning harakatini
bildirgan so‘zlar tagiga nechta
chiziq chiziladi?

125-mashq. Quyida berilgan savollarga javob yozing.

1. Hozir siz qaysi kitobni o‘qiyapsiz?
2. Siz biror to‘garakka boryapsizmi?

■ Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so‘zlarni topib, tagiga ikki chiziq chizing.

Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so‘zlar

126-mashq. O‘qing. Ajratilgan so‘zlarga so‘roq bering.

Oq gulim, oppoq gulim,
Ushlab ko‘rsam yumshoq gulim.

■ Ko‘chiring. **Qanday?, qanaqa?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarning tagiga to‘lqinli chiziq chizing.

Namuna: Oq gulim, ...

Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so‘zlar **qanday?, qanaqa?** so‘roqlariga javob bo‘ladi.

127-mashq. Matnni o‘qing. **Qanday?, qanaqa?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni toping.

Qishlog‘imizda gilos, olma bog‘lari bor. Bahorda mevali daraxtlar oq, pushti rangda gullaydi. Yozda va kuzda shirin va mazali mevalar pi-shadi. Biz mevalarni terishda bog‘-bonga yordam beramiz.

■ So‘roqlar o‘rniga mos so‘zni qo‘yib yozing.

Qanday? bog‘, qanday? daraxtlar, qanaqa? rang, qanday? mevalar.

128-mashq. Chiziqlar o‘rniga belgini bildirgan so‘zlarni qo‘yib, gaplarni o‘qing.

Polizda _____ qovunlar pishdi.

Men _____ ertak o‘qidim.

Bozordan _____ olma sotib oldik.

129-mashq. Belgini bildirgan so‘zlarga mos shaxs yoki narsa-ning nomini bildirgan so‘zlar topib, namunadagidek yozing.

Chiroyli, odobli, shirinso‘z, mahma-dona, aqlii, go‘zal.

Namuna: **Chiroyli shahar**, ...

- Ma’nodosh so‘zlarni topib ayting.

130-mashq. O‘qing. So‘zlarga so‘roq bering.

Ko‘k, dumaloq, oq, shirin, sershox, nordon, achchiq, pakana, sariq, ya-shil, uzunchoq, chuchuk, mazali, qizil, qiyshiq, bemaza.

- So‘zlarni ma’nosiga ko‘ra guruh-larga ajratib yozing.

Rang bildiruvchi so‘zlar	Maza bildiruvchi so‘zlar	Shakl bildiruvchi so‘zlar

131-mashq. Chiziqlar o‘rniga berilgan so‘zlardan mosini qo‘yib, gap tuzing va yozing.

1. _____ bola elga manzur.
2. _____ gap bilan ilon inidan chiqadi.
3. _____ so‘zni so‘zlama.
4. Yolg‘onchining _____ gapi ham yolg‘on.

Foydalanish uchun so‘zlar: **yaxshi**, **yolg‘on**, **rost**, **odobli**.

■ **Qanday?** so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarning tagiga to‘lqinli chiziq chizing.

 132-mashq. Topishmoqning javobini toping. Uni topishda sizga qaysi so‘zlar yordam berdi?

1. O‘zi shirin, tukligina,
Mazasi ham totligina.
2. Oq sandig‘im ochildi,
Olamga zar sochildi.

■ Ko‘chiring. Qanday?, qanaqa? so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarning tagiga to‘lqinli chiziq chizing. Totli so‘ziga ma’nodosh so‘z toping.

133-mashq. Rasmni kuzating.
Bolalarga ism qo‘ying.

Savollarga javob yozing:

1. Bolalar nima qilyapti?
2. Bog‘da qanday gullar ochilgan?
3. Gullarga qanday kapalaklar qo‘nyapti?

■ Belgini bildirgan so‘zlarning tagiga chizing.

134-mashq. Har bir ustunchadagi so'zlardan gap tuzib yozing.

issiq	ko'm-ko'k	qoqigullar
boshlandi	ko'kardi	sariq
kunlar	maysalar	ochildi

● **Qanday?, qanaqa?** so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarning tagiga to'lqinli chiziq chizing. Ular nima-larning belgisini bildiryapti?

135-mashq. O'qing. Gapdagi so'zlarni ma'nolariga ko'ra tahlil qiling.

Saida chiroyli gullar terdi.

Komil qiziq hikoya o'qidi.

Namuna: **Saida** – kim?, shaxs ma'nosi; **gullar** – nimalar?, narsa ma'nosi; **terdi** – nima qildi?, harakat ma'nosi; **chiroyli** – qanday?, belgi ma'nosi.

Savol va topshiriqlarga og'zaki javob bering:

1. Rang, maza, shakl bildirgan so'zlarga misollar keltiring.

2. Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so‘zlar qaysi so‘roqlarga javob bo‘ladi?

136-mashq. Belgini bildirgan so‘zlarni rasmdagi shaxs va narsa nomlari bilan yozing.

Odobli

Shirin

Chiroyli

Shaxs va narsaning miqdorini va tartibini bildirgan so‘zlar

137-mashq. Raqamlarni o‘qing. Ularning har biriga so‘roq bering.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

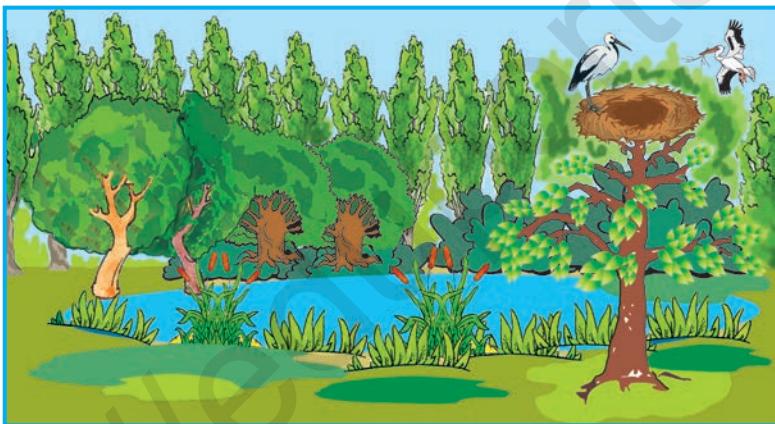
● Beshta raqamni nom bildirgan so'zlar bilan yozing.

Namuna: **Bitta olma**, ...

138-mashq. She'rdagi necha? so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarni toping.

Laylaklar

Mo'jaz hovuz,
Qo'sh olmurut,
Bir juft chinor.
Uch tup yashil
Baqaterak
Adil turar.

Ikki laylak
Xashak tashir,
Bir daraxtni
Makon etdi,
Ark qildi.

Tursunboy Adashboyev

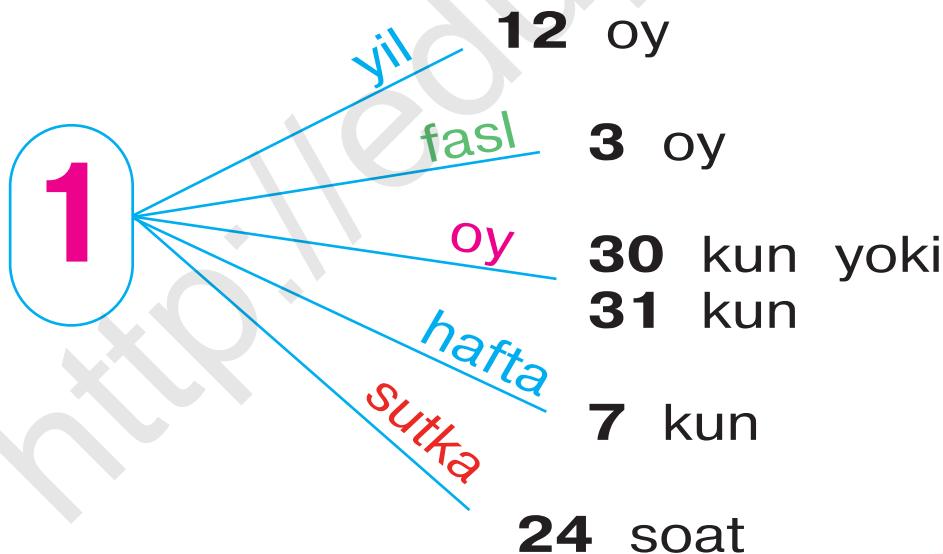
■ Ko‘chiring. Miqdorni bildirgan so‘zlarning tagiga to‘lqinli chiziq chizing.

Shaxs va narsaning miqdorini bildirgan so‘zlar **necha?** yoki **nechta?** so‘rog‘iga javob bo‘ladi.

139-mashq. Raqamlarni so‘zlar bilan o‘qing va namunadagidek yozing.

Namuna: Bir yil — o’n ikki oy, ...

140-mashq. Namunaga qarab o'qishni o'rganing.

Namuna: 1-sinf — birinchi sinf, ...

1-sinf, 7-ko'cha, 5-qator, 3-uy,
2-farzand.

- Raqamlarni so'z bilan yozing.
Qaysi raqamlarda yonma-yon kelgan
bir xil undosh yoziladi?
- O'ylang. Chiziqcha o'rniga qaysi
qo'shimcha yozildi?

Shaxs va narsaning tartibini bil-
dirgan so'zlar **nechanchi?** so'-
rog'iga javob bo'ladi.

141-mashq. Raqamlarni narsa
yoki shaxs nomini bildirgan so'zlar
bilan namunadagidek yozing.

Namuna: O'n beshinchi qator, ...

2-, 14-, 7-, 8-, 19-.

142-mashq. Nechta? nechanchi?
so‘roqlari o‘rniga miqdor, tartibni
bildirgan so‘zlarni qo‘yib o‘qing.

Nechta? eshik, nechanchi? sinf,
nechta? deraza, nechanchi? qator,
nechta? o‘quvchi.

Namuna: Bitta eshik, ...

Savol va topshiriqlar:

1. Shaxs va narsaning miqdorini bildirgan so‘zlarning so‘rog‘ini ayting.
2. Shaxs va narsaning tartibini bildirgan so‘zlarning so‘rog‘ini ayting.
3. Yonma-yon kelgan bir xil undoshli miqdor bildirgan so‘zlarni yozing?

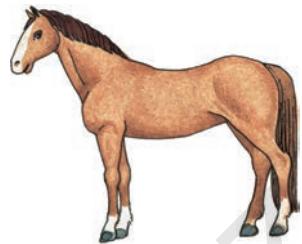

143-mashq. O‘qing. Topishmoq-nинг javobini toping.

1. Besh juft oshna
Doim ishga tashna.

2. To‘rtta uning oyog‘i,
Temir mixli tuyog‘i.
Manzilga yetishtirar,
Toshdan qattiq tuyog‘i.

● **Necha?, nechta?, qanday?** so‘roqlariga javob bo‘lgan so‘zlarni topib yozing.

144-mashq. O‘qing. Matnning nima haqida ekanini ayting.

Qadimda odamlar baland osmonda uchishni orzu qilganlar. Afsonaviy uchar gilamlar haqida ertaklar to‘qishgan. Ularning orzulari haqiqatga aylandi. Ixcham va qulay samolyotlar

yaratildi. Hozir O‘zbekistondan jahonning ko‘plab mamlakatlariga samolyotlar qatnamoqda.

- Shaxs, narsa, belgi va harakatni bildirgan so‘zlarni toping.
- So‘zlarning imlosini yodda tuting.

145-mashq. She’rni o‘qing.

O‘rmonda

Chak-chak tomib sumalak,
Ko‘zlarini yoshlaydi.
Ariqchalar chuldirab,
Qo‘srig‘ini boshlaydi.
Jonivorlar uqtirar
Mudroq ayiqpolvonga:
— Ajablanma, maymoqvoy,
Bahor keldi o‘rmonga!

Hamza Imonberdiyev

- Narsalar va jonivorning harakatini bildirgan so‘zlarni ko‘chiring.

146-mashq. Ko‘chiring. Raqam-larni so‘z bilan yozing.

1. 2 yaproq 1 tanda,
Yozda kezar chamanda.

2. Uzoqdan boqsam, 1 qora
tosh,
Yoniga borsam, 4 oyoq
1 bosh.

■ **Necha?** yoki **nechta?** so‘roqlariga
javob bo‘ladigan so‘zlarning tagiga
to‘lqinli chiziq chizing.

Namuna: Ikki yaproq, ...

147-mashq. So‘roqlar o‘rniga mos so‘z qo‘yib, gaplarni o‘qing.

1. **Kimlar?** quyon boqdi.
2. Quyonlar **nechta?** bo‘ldi.
3. Bolalarga **qanday?** quyonlar yoqdi.

■ Gaplar nimalardan tuzilgan?

148-mashq. Ko‘chiring. She’r ni-
ma haqida ekanini ayting.

Vatanim — **quyosh**,
Boshimni **silar**.
U menga **ko‘z-qosh**,
Iqbolim **tilar**...

Obid Rasul

● Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarga so‘-
roq bering. Ular nimani bildiryapti?

149-mashq. Ko‘chiring. Hara-
katni bildirgan so‘zlarning tagiga
chizing.

Chiniqish

Erta tongda turaman,
Hovlida yuguraman.
Mashq qilib: bir, **ikki**, uch...
Chiniqaman **to‘plab** kuch.

Sobir Jabbor

● Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarning im-
losini yodda tuting.

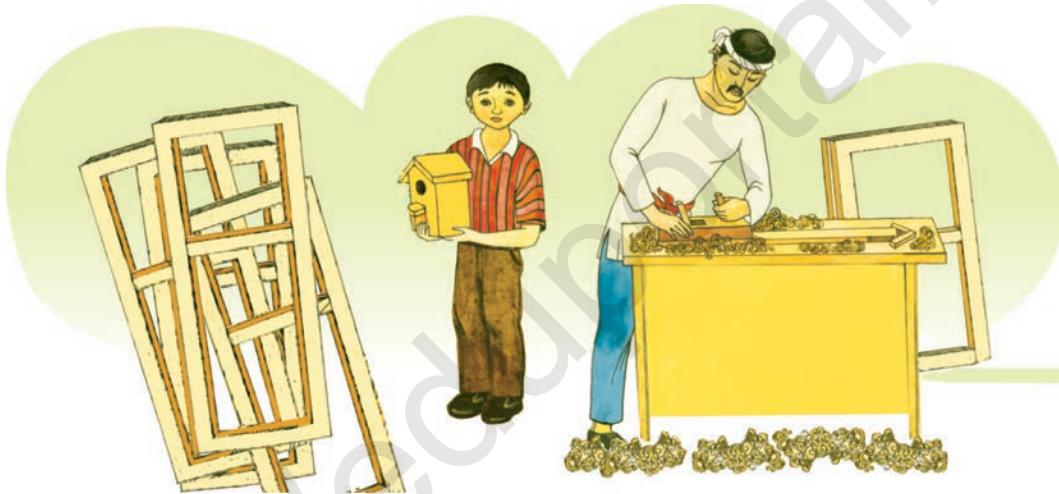

NUTQ. GAP

Og'zaki nutq va yozma nutq

150-mashq. Ustoz va shogirdga ism qo'yib, rasm mazmunini hikoya qiling.

■ Siz tuzgan hikoya nima deyiladi? Nutqingiz nimalardan tuzildi?

151-mashq. Matnni o'qing.

Anvar rassom bo'lishni istaydi. U ko'm-ko'k dala, beg'ubor osmon rasmini chizdi. Rasm o'rtoqlariga yoqdi.

■ Ko‘chiring. Anvar haqida nimalarni bilib oldingiz? Siz qanday nutq o‘qidi-ningiz? Hikoya nimalardan tuzilgan?

152-mashq. O‘qing. Hikoya ni-
malardan tuzilgan?

Ziyofat

Bahorda Orifjon yetti yoshga to‘l-di. U Furqat, Farhod, Nilufarni uyiga taklif qildi. Orifjonning onasi bolalarni shirinliklar bilan mehmon qildi.

■ Ko‘chiring. Shirinliklarga nimalar kirishini ayting.

153-mashq. Rasm asosida savol-larga javob bering.

«Mehmon-mehmon» o‘yini

1. Mehmon kelganda qanday kutib olinadi?
2. Mehmonning qo‘liga suv qanday quyiladi?
3. Mehmonga sochiq qanday tutiladi?

154-mashq. O‘qing. Siz qanday nutq o‘qiganingizni ayting.

Zarif va Zafar

Zarif shaharda yashaydi. U qishloq-dagi xolasingin uyiga bordi. Zarif u yerda Zafar akasiga yordamlashdi.

■ Ko‘chiring. **Yordamlashdi** so‘ziga ma’nodosh so‘zlar toping.

 155-mashq. O‘qing. Siz qanday nutq o‘qiganingizni ayting.

Afrika jirafasi tez yuguradi. U katta qadam tashlaydi. Yugurganda uning har bir odimi to‘rt-besh metr keladi.

■ Ko‘chiring. Matndan **qadam** so‘ziga ma’nodosh so‘zni toping.

Gap

156-mashq. O'qing. Har bir gapning oxirida ovozingizni pasaytiring.

Biz hayvonot bog'iga bordik. Bog' keng maydonni egallabdi. Hayvonot bog'ida dengiz akvariumi ham bor ekan.

■ Ko'chiring. Nechta gap yozdingiz? Har bir gap qanday harf bilan boshlangan? **Dengiz akvariumi** deganda nimani tushundingiz?

Gap so'zlardan tuziladi. Gapning birinchi so'zi bosh harf bilan yoziladi.

157-mashq. O'qing.

Quddus Muhammadiy

Quddus Muhammadiy — bolalarning sevimli shoiri. Bolalar shoirning «Tabiat alifbesi» kitobini sevib o'qiy-

dilar. Bu kitob ona tabiatni va joni-vorlarni sevishga o'rgatadi.

- Ko'chiring. Nechta gap yozdingiz? Gaplar sonini qanday aniqladingiz?

158-mashq. O'qing. Matn nechta gapdan iboratligini aniqlang.

Shohimardon

Shohimardon — Farg'ona vodiysi-ning chiroyli joylaridan biri. U yerda **oromgohlar** ko'p.

Shohimardon yaqinidagi **baland cho'qqilarda alpinistlar** mashq o'tkazishadi.

- Ko'chiring. Ajratilgan so'zlarning imlosini yodda tuting.

159-mashq. Rasmga qarab 3 ta gap tuzing.

160-mashq. O'qing. Ertak nechta gapdan tuzilganini ayting.

Qadim zamonda bir kampir bilan chol yashagan ekan. Ular ovchilik bilan kun ko'rishar ekan.

Chol tuzoq qo'yibdi. Tuzoqqa katta laylak tushibdi. Shu payt laylak odamday so'zlay boshlabdi...

(Ertakdan)

- Birinchi va to'rtinchi gaplar kim va nima haqida aytilgan? Ertakni davom ettiring.

161-mashq. Chiziqlar o‘rniga tushirib qoldirilgan so‘zlarni qo‘yib, matnni ko‘chiring. Gaplar oxiriga tegishli tinish belgisini qo‘ying.

Yordamchi qiz

Mening _____ yaxshi pazanda
Onam jizzali _____ yopadi Onam
_____ taomlar pishiradi Onam tay-
yorlagan lag‘mon, manti, norin
menga ____ Men doim onamga ____

Foydalanish uchun so‘zlar: **onam**,
nonlar, **mazali**, **yoqadi**, **yordamla-**
shaman.

162-mashq. Ko‘chiring. She’rdagi har bir gapning oxiriga qaysi tinish belgilari qo‘yilgan? Nima uchun?

Yurak kerak

— Yomg‘ir quysa, osmonga
Nima kerak?

- Chelak kerak.
- Qor yog'sa-chi, osmonga Nima kerak?
- Elak kerak.
- Yomg'ir, qordan qo'rqqanga Nima kerak?
- Yurak kerak!

Po'lat Mo'min

■ Oxiriga so'roq belgisi qo'yilgan gaplar qanday mazmunni bildiryapti?

Xabar mazmunidagi gapning oxiriga nuqta (.) qo'yiladi.

So'roq mazmunidagi gapning oxiriga so'roq belgisi (?) qo'yiladi.

His-hayajon mazmunidagi gapning oxiriga undov belgisi (!) qo'yiladi.

163-mashq. O'qing. Nima uchun ayrim gaplar oxiriga so'roq belgisi qo'yilgan?

Tog'dan so'rashdi:

- Sendan qudratli narsa bormi?
- Bor, Inson bilan Mehnat.

— Sen-chi, sen nima deysan, ona Yer?

— Men Inson va **Mehnat** bilan tirikman.

— Ha, azim **Tog'**, ona **Zaminning** hukmdori **Inson** va Mehnatdir.

(Ertakdan)

- Nega ajratib ko'rsatilgan so'zlar bosh harf bilan yozilgan?
- Sizningcha, dunyoda kim qudratli?

 164-mashq. Har bir gapni tugallangan ohang bilan o'qing. Hikoya nechta gapdan tuzilgan?

Hovlimizda bir tup gilos bor Gilosimiz pishdi U pishishi bilan hovlimiz qushlarga to'ldi Mening qushlarga havasim keldi Men ham o'rtoqlarimni gilosxo'rlikka taklif qildim

- Gaplar oxiriga tegishli tinish belgisini qo'yib ko'chiring.

165-mashq. Qo‘zichog‘im so‘zini harakatni bildirgan so‘zlar bilan ko‘chiring.

Sezgir cho‘pon

Qo‘zichog‘im ma’raydi,
Menga zimdan qaraydi.
Bu qarashning ma’nosi —
O’t bilan suv so‘raydi.

Anvar Obidjon

■ Gaplarning oxiriga nima uchun nuqta qo‘yilgan?

166-mashq. O‘qing. Ertakka sarlavha qo‘ying.

Chumoli bug‘doyni iniga olib keta-yotgan edi. Chumchuq pirillab uning yoniga tushdi va dedi:

— Chumoli, bug‘doyni menga ber.
Chumoli dedi:
— Qanoting bor, ko‘zing bor.
O‘zing topib ye.

Aziz Abdurazzoqdan

■ Birinchi va oxirgi gaplarda nima haqida so‘z boryapti?

167-mashq. O‘qing. Topishmoq she’rning javobini toping.

Topishmoq she’r

Bo‘y-bastimga qara, boq,
Qiziqqon olovman naq.
Shu sababdan doimo
Hamrohim hayajon, zavq. !

Anvar Obidjon

■ Ko‘chiring. Topishmoq she’rga yana qanday sarlavha qo‘yish mumkin?

168-mashq. Tinish belgilarining qo‘yilishiga e’tibor berib, suhbatni o‘qing.

Bir kuni Ra’no buvisi bilan suhbatlashdi.

- Boychechak qayerda o‘sadi?
- Huv o’sha qir-adirlarda o‘sadi.

Tepalik etagida boychechak uqlab yotibdi.

— U qachon uyg'onadi?

— ...Bahor kelganda eng birinchi bo'lib boychechak uyg'onadi!

Aziz Abdurazzoqdan

- Gaplarning oxiriga nima uchun nuqta, so'roq yoki undov belgisi qo'yilgan?
- Ra'noning buvisi aytgan gaplarni ko'chiring.

169-mashq. Oxiriga so'roq va undov belgisi qo'yilgan gaplarni ko'-chiring. Gaplar oxiriga tinish belgilaring qo'yilish sababini tushuntiring.

Qasos

(Hazil she'r)

Qalaysan, babaq xo'roz?
Qo'lga tushding,
Qanday soz!
Uyqum buzib har safar,

Qichqirarding har sahar.
Quvsam, tutqich bermasding,
Hech gapimga kirmasding.
Berolmaysan endi pand,
Seni yeymen, xo‘rozqand!

Anvar Obidjon

170-mashq. «O‘qish kitobi»dagi «Alisherning yoshligi» hikoyasidan undov gaplarni topib ko‘chiring.

171-mashq. Gaplar oxiriga nima uchun so‘roq belgisi qo‘yilgan?

1. Siz ona tili darsida nimalarni o‘rgandingiz?
2. Ona tilidan uyga qanday vazifa berildi?
3. Uy vazifasini o‘zingiz bajarasizmi?

Savollarga javob bering va yozing.

172-mashq. O'qing. Topishmoqning javobini ayting. Topishmoq nechta gapdan tuzilganini aniqlang.

Maydoni tekis, oppoq,
Urug'i qora munchoq.
Qo'l bilan ekiladi,
Ko'z bilan teriladi.

■ Ko'chiring. **Qanday?** so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarning tagiga chizing.

 173-mashq. Ohang yordamida gaplarning chegarasini aniqlang.

Men Saidjon bilan qishloqqa bordim qishloq shahardan salqin ekan quyosh issig'ini daraxtlar sezdirmaydi biz anhorda cho'mildik

■ Gaplarning oxiriga tegishli tinish belgisini qo'yib ko'chiring.

174-mashq. O‘qing. Tengdoshingiz kim haqida hikoya qilib berdi?

Mening bobomni bilasizmi? Mening bobom — cho‘pon. Bobomning qirda qo‘ylari ko‘p. Bobom doim otda yuradi. Bobom uloqda hech kimni oldiga tushirmaydi.

Hakim Nazirdan

■ Ko‘chiring. Nima uchun gaplar oxiriga so‘roq belgisi va nuqta qo‘yilgan?

175-mashq. Ibn Sino bilan otasining gapini topib ko‘chiring.

Ibn Sino

Bir kuni otasi Ibn Sinodan so‘rabi:

— Bolam, katta bo‘lganingizda kim bo‘lasiz?

Ibn Sino shunday javob beribdi:

— Men tabib bo‘laman. Sizni, onamni, hamma odamlarni davolayman.

«Asotir va rivoyatlar»dan

■ Ko‘chirgan gaplaringiz oxiriga qanday tinish belgilari qo‘yilgan? Nima uchun?

176-mashq. «Mening orzum» mavzusida to‘rtta gap tuzib yozing.

177-mashq. Har bir qatordagi so‘zlardan gap tuzing va yozing.

Yashil, ko‘kardi, o‘tlar
Daraxtlar, yozdi, barg
ochildi, Qizil, gullar
sayradi, Bulbullar, sho‘x

■ Gaplarning oxiriga qanday tinish belgisi qo‘ydingiz? Nima uchun?

178-mashq. O‘qing. Matn nechta gapdan tuzilganini ayting. Gaplar oxiriga nima uchun so‘roq belgisi yoki nuqta qo‘yilgan?

Maktub tashuvchi kabutar haqida eshitganmisiz?

Ular bir yurtdan ikkinchi yurtga xat tashiydi.

■ Ko‘chiring. **Maktub** va **xat** so‘zlari qanday ma’noni bildiradi?

179-mashq. O‘qing. Matn nechta gapdan tuzilgan?

— Yo‘Idosh bobo, nega bo‘rini hamma yomon deydi? Uning hech yaxshi ishi yo‘qmi?

— Bir kuni cho‘l-u biyobonda qolib ketib, suv qidira boshladik. Uzoqda bir jonivor yer kovlayotganini ko‘rdik. U bo‘ri ekan. Biz bo‘rining sahroda suv bor joyni bilishiga guvoh bo‘ldik.

Zamira Ibrohimovadan

■ Gaplarning oxiriga nima uchun so‘roq yoki nuqta qo‘yilgan?

Savollarga og‘zaki javob bering:

1. Nutq deganda nimani tushunasiz?
2. Nutq nimalardan tuziladi?
3. Gapning birinchi so‘zi qanday harf bilan yoziladi?

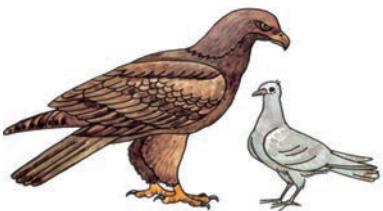
4. Gaplarning oxiriga qaysi tinish belgilari qo'yiladi? Nima uchun?

180-mashq. She'rni o'qing.

She'r nima haqidaligini ayting.

Yaxshi so'z

Uchrashib qoldi
Burgut va kaptar.
Biri-biridan
Hol-ahvol so'rар:

- Nima gap tog'da?
 - Tinchlik tog'larda!
- Nima gap bog'da?
- Tinchlik bog'larda!

Dil ravshan tortib,
Chaqnar edi ko'z.
Hammaga yoqar
Tinchlik degan so'z.

Habib Rahmat

■ Ikkinchи to'rtlikni ko'chiring. Gaplar oxiriga qaysi tinish belgilari qo'yilgan? Nima uchun?

O'QUV YILI OXIRIDAGI TAKRORLASH

181-mashq. She'rning dastlabki ikki misrasini ko'chiring. Unlilar tagiga bitta, undoshlar tagiga ikkita chiziq chizing.

Orzu

Biz Vatanning yulduzi,
Ertasi — umid ko'zi,
Xizmat qilmoq baxt o'zi.
Tilimizda shu orzu,
Dilimizda shu orzu.

Habib Rahmat

182-mashq. O'qing. So'zlarni bo'g'inlarga bo'ling.

Ilmning cheki yo'q. Qancha ko'p o'qisangiz, bilimingiz shuncha oshadi. Odam ilm bilan yuksaklikka ko'tariladi.

 183-mashq. Nuqtalar o'rniga **x** va **h** harflaridan mosini qo'yib, so'zlarni bo'g'inlarga bo'lib yozing.

.ovli, .alq, .olva, .ikoya, .arf,
.irmon, me.mon, xonta.ta, me.ribon.

- Yozganlaringizni lug'atdan tekshiring.

184-mashq. Topishmoqning javobini toping. Ajratilgan so'zlarga so'roq bering. Ular nimani bildiryapti?

Oyog'i yo'q-ku, lekin
Pastga qarab **chopadi**.
Bog'-rog'lar-u sahrolar
Undan hayot topadi.
Agar chiqmasa **quyosh**,
Xafa bo'lib **to'kar yosh**.

185-mashq. O'qing.

Bolalar bilan hayvonot bog'iga bordik. U yerda cho'l va sahrolarda, tog' va o'rmonlarda yashaydigan hayvonlarni ko'rdik.

- Ikkinchchi gapni ko'chiring. Shaxs, narsa va harakatni bildirgan so'zlarning tagiga tegishli chiziqlar chizing.

186-mashq. O'qing.

Non

Kishilar qadim zamonlardan buyon nonni e'zozlaydilar. Uni oltinga, quyoshga qiyoslaydilar. Nonni tejaydilar. Non — hammamizning rizq-ro'zimiz.

- **Kimlar?, nima?, nimalar?, nima qiladilar?** so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarni toping.

187-mashq. O'qing.

Tulki

Tulki hidni tez sezadi. U qishda sichqon ovlaydi.

Tulki bahorda yoki yozning boshida bolalaydi. Bolalari to'rt oylik bo'lganda mustaqil bo'ladi.

- **Nima qiladi?** so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarni ko'chiring.

188-mashq. O'qing. Gaplarning oxiriga qaysi tinish belgisi qo'yilgan? Nima uchun?

- Kecha-kunduz necha soat,
Qani, ayt-chi, Adolat?
- Topdim-topdim, bilib oldim,
U yigirma to'rt soat.

Obid Rasul

189-mashq. O'qing. Matndan ni-malarni bilib oldingiz?

- Quchoq-quchoq **lola** teribsizlar.
Tog'ga chiqdinglarmi?
- Ha, tog' etagida **sariq**, **qizil**
lolalarni **terdik**.
- Ilgari **lolalar** bog'larda, dalalarda
ko'p bo'lardi. **Odamlar** uzib bitirish-
di. Sizlar uzgan lolalar ham kelgusi
yil unib chiqmaydi. Uzaversangiz,
tog'dagi lolalar ham **tugaydi**.

O'tkir Hoshimovdan

Matnda nechta gap bor? Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga so'roq bering. Ular qanday ma'no bildiryapti?

190-mashq. She'rni ifodali o'qing.

Birinchi iyun

- Bilag'on deb atashar
Do'stlaring seni, Suyun.
Top-chi, qanday kun o'zi,
Deylik, birinchi iyun?
- O'sha kuni ta'tilga
Chiqishadi bolalar.
Farzandlarin hordiqqa
Jo'natadi onalar.
- Aytganlaring-ku to'g'ri,
Bilib ol yana shuni:
Birinchi iyun, jo'ra,
Yozning tug'ilgan kuni.

Abdurahmon Akbar

Lug'at

A

Abbos
avtobus
avtomat
anjir

B

baho
bahra
barg
barmoq
behisob
bodom
bog'bon
buzoq

D

davlat
davo
da'vo
duradgor
do'lana

E

echki

G

garaj
gulsafsar

H

harf
havo
hikoya
hisob
hissa
holva
hovli

J

jahon
jayra
jayron

K

karam
karnaygul
kartoshka
kitob
koptok
kuchuk

L

lavlagi

M

maqsad
mard
mehmon
mehribon
mix
musaffo
mushuk

N

na'matak

O

odob
oftob
olmurut
olxo'ri
ozod
oshpaz

P

paxta
pillä
piyola
piyoz
pishloq

Q

qarmoq
qayiq
qaymoq
qishloq
qozon
qulinq
qo'zichoq

R

rubob

S

sabzi
sakkiz
sarimsoq
sigir
sovun
sovuuq
supurgi

so'qmoq

T

talaffuz

taqir-tuqur

tarvuz

taqlid

taxta

tennis

tilla

toychoq

tog'olcha

tub

tuynuk

tumshuq

turp

tuxum

to'qqiz

U

ukki

uzuk

uzum

X

xalq

xirmon

xola

xona

xontaxta

xo'tik

Y

yaxmalak

yetti

yong'oq

Z

zanjir

Zaynab

Sh

shaftoli

shamol

shaxmat

shifokor

sholg'om

shotut

Ch

chinnigul

chittak

choynak

choyshab

MUNDARIJA

Ona tilim	3
-----------------	---

Tovushlar va harflar

Tovush va harf	4
Unli tovushlar va harflar	8
Undosh tovushlar va harflar	15
Harflar birikmasi	19
Tutuq (') belgisi	30
Alifbo	32
Bo'g'in	35
So'zlarni bo'g'inlab ko'chirish	39

So'z

So'zning ma'nosi	45
Shaxs va narsaning nomini bildirgan so'zlar	49
Kishilar ismi va familiyasining bosh harf bilan yozilishi	52
Joylarga atab qo'yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi	56
Hayvonlarga atab qo'yilgan nomlarning bosh harf bilan yozilishi	60
Shaxs va narsaning harakatini bildirgan so'zlar ..	64
Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so'zlar ..	70
Shaxs va narsaning miqdorini va tartibini bildirgan so'zlar	76

Nutq. Gap

Og'zaki nutq va yozma nutq	85
Gap	88
O'quv yili oxiridagi takrorlash	103
Lug'at	108

G'afforova T. va boshq.

Ona tili: 1-sinf uchun darslik /Muall. T. G'afforova, E. Shodmonov, X. G'ulomova. — T.: «Sharq», 2019. — 112 b.

I. 1, 2. Muallifdosh.

ISBN 978-9943-26-901-9

UO'K 811.512.133 (075.2)
KBK 81.2.O'z-922

O'quv nashri

TAL'AT G'AFFOROVA, ERGASH SHODMONOV, XOLIDA G'ULOMOVA

ONA TILI

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
1-sinfi uchun darslik**

O'n beshinchchi nashr

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent – 2019

Muharrir Eldor Bozorov
Badiiy muharrir Shirin Abilkayirova
Rassom G. Shoabdurahimova
Texnik muharrir Juldiz Kadirova
Sahifalovchi Mastura Atxamova
Musahhihlar: Ma'mura Ziyamuhamedova, Sharofat Xurramova

Nashr litsenziyasi AI № 201, 28.08.2011

Bosishga ruxsat etildi 24.01.2019. Bichimi 70x90 $\frac{1}{16}$. «Pragmatic» garniturasi. Kegli 18 shponli. Ofset bosma. Sharli bosma tabog'i 8,19. Nashriyot-hisob tabog'i 6,5. Adadi 533762 nusxa. Buyurtma № 425.

**«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi,
100000, Toshkent shahri, «Buyuk Turon» ko'chasi, 41.**